

A ZÖLDKERESZTES
EGÉSZSÉGVÉDELMI
SZOLGÁLAT ÉS 1938. ÉVI
TEVÉKENYSÉGÜK A SAJTÓ
TÜKRÉBEN

Tartalomjegyzék

Bevezető.....	2
A kutatásról	3
Historiográfia	4
Történelmi kontextus	6
<i>Trianon hatása Magyarországra</i>	7
Országos Közegészségügyi intézet.....	8
<i>Rockefeller Foundation</i>	8
<i>Johan Béla</i>	9
A Zöldkeresztes Egészségvédelmi szolgálat	9
<i>Megalakulás, kezdetek</i>	9
<i>Tevékenyséjük</i>	10
<i>1938. évi sajtó</i>	12
Összegzés	19
Melléklet	21
Bibliográfia	22
<i>Szakirodalom</i>	22
<i>Forrás</i>	24

Bevezető

A választott téma számomra nagy jelentőségű, ennek oka a társadalomtörténet iránt való érdeklődésem. Továbbá Kisgyermeknevelő- gondozó végzettséggel rendelkezem, tehát az ebből adódó szakmai tudásom miatt fontosnak tartom a gyermekek helyzetének kutatását a történelem során.

A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat az Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) által létrehozott mozgalom volt, mely a két világháború közötti Magyarországon a falvakban nyújtott szociális és egészségügyi támogatást az arra rászoruló lakosoknak. Fő tevékenységük a zöldkeresztes védőnők képzése és az anyák, illetve a csecsemők védelme volt. A szociális támogatásokat a zöldkeresztes védőnőkön keresztül juttatták el a rászorulóknak. A szolgálat létrejötté Johan Béla államtitkár nevéhez köthető, aki az OKI első igazgatója¹ volt egyben. Fontosnak tartotta, hogy nemcsak a fővárosban, hanem a távolabbi településeken, főleg falvakban javítsa az életszínvonalat. Johan Béla ezért a célért alapította meg a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálatot és indította el a falvakban tevékenykedő védőnők képzését.

Amennyiben az általuk nyújtott szociális támogatások formáira tekintünk, akkor észrevehető, hogy nem a megszokott formában nyújtották ezeket. Tej- és cukorakció, a sajtóban ez a két tétel szerepel a legtöbbször. Felmerül a kérdés, hogy miért éppen ez a két élelmiszercikk volt az, amivel támogatták a falvakban élő szegény sorsú anyákat és gyermekeiket. Dolgozatom középpontjában ez a kérdés áll. E két élelmiszercikk meglátásunk szerint alapvetően nélkülözhető lehetet volna, ellenben a hússal, szalonnával, gyümölcsökkel és zöldségekkel, mégis a Zöldkereszt mellett a kettő mellett döntött. Ezen támogatási rendszer története kapcsán Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat létrejöttét, ennek körülményeit és okait vizsgálom. A mozgalom fő céljai között szerepelt a falvakban élő emberek életszínvonalának tartós növelése, ezért a kutatás során a szervezet ezen céljának vizsgálatára is figyelmet fordítottam. A vizsgálat szempontjából ugyanis fontos szempontot jelent, hogy a munka összességében mit érhetett el, illetve az elért eredmények mennyire bizonyultak tartósnak? Miért volt szükség a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat munkájára?

¹ Magyar életrajzi lexikon IV: 1978–1991 (A–Z). Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1994. 423.

A kutatásról

Ezen dolgozat a szervezet 1938-as évi tevékenységének kifejtésére szorítkozik. A fő kérdés mely köré a kutatás épült, hogy miért éppen cukorral és tejjel támogatták a falvakban élő lakosságot? Ehhez az 1938-as évben hazánkban megjelent sajtóanyag került felhasználásra, ugyanis ezekben több információ és statisztikai adat is fellelhető a vizsgált intézmény tevékenységéről. Továbbá a dolgozat kitér az általuk végzett tevékenység hatásaira, illetve arra, hogy a vonatkozó statisztikai eredmények között esetleg milyen változás következett be az akciók eredményével összefüggésben. A kutatás forrásanyaga döntően az 1938-as évre vonatkozóan került a kutatás tárgyává, ugyanis ekkorra már szinte egész Magyarországon jelen volt a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat és a tevékenységük összetett rendszerben működött.

A kutatás során az Arcanum online adatbázisában fellelhető sajtóanyag került feldolgozásra. Az ott található forrásbázis igen terjedelmes, ezáltal a kutatás eddigi szakaszában elsősorban egy év vonatkozó anyagának áttekintése történt meg. A sajtóanyag által főleg a tej és a cukor szerepe lett elemezve. Illetve az 1938-as sajtóanyag segítségével térben is elhelyezésre került a tevékenységük ilyen módon detektálható viszonylagos elhelyezkedése. A sajtóforrásokat elemeztem és statisztikai adatokkal vettem össze az ezáltal talált információkat. Felhasználásra került a Magyar Nemzeti Levéltár online oldalán elérhető Minisztertanácsi Jegyzőkönyvek, melyekben az OKI létrehozásáról szóló adatok találhatóak.² A szervezet megalakulásának körülményeit és az ebben szerepet játszó Rockefeller Foundation³ szerepe szintén a kutatás tárgya.⁴ A Magyar Nemzeti Levéltár adatbázisában elérhető, Magyar Távirati Iroda jelentései felhasználásra kerültek, a Zöldkereszt tevékenységéről, az általuk szervezett cukorakcióról,⁵ a tuberkulózist megelőző intézkedéseikről,⁶ és az iskolaegészségügyi munkájukról⁷ szóló forrásokra fókuszálva. A dolgozatban a kutatáshoz kapcsolódó szociológiai és egészségügyi iratokban található minimális információk, illetve a témával kapcsolatos korábbi szakirodalom is felhasználásra került, mint például Gayer Gyuláné és Kiss László írása a Zöldkeresztről.

² Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, 1924. július 25., 38. napirendi pont

³ Az Amerikai Egyesült Államokban John Davison Rockefeller által létrehozott jótékonyági alapítvány. Dolgozatomban a Rockefeller Foundation alfejeztben van róla több információ.

⁴ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, 1924. július 25., 38. napirendi pont

⁵ Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_OL_K_428_a_432_1938_12_30

⁶ Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_OL_K_428_a_419_1938_06_07

⁷ Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_OL_K_428_a_429_1938_11_01

A téma relevanciája abban rejlik, hogy eddig nem készült róla átfogó, minden részletre kiterő tudományos feldolgozás. Alapvetően ahhoz, hogy dinamikus és kiegyensúlyozott történeti képet kaphassunk a Horthy-rendszer társadalmi és egészségügyi rendszeréről, elengedhetetlen a Zöldkereszt működésének tanulmányozása és értelmezése. Továbbá mivel a Zöldkereszt létrejött a Trianoni békediktátum utánra datálható, olyan szempontból is figyelemre méltó, hogy a magyar kormányzat a területek elcsatolása után hogyan kísérelte meg kezelni a korban már igen sürgető társadalmi és politikai kérdésnek számító népegészségügy működését, valamint az ország településrendszerének szétszaggatása hogyan befolyásolta ezeket a próbálkozásokat.

Historiográfia

A Zöldkereszt Egészségvédelmi Szolgálat szerepe és története lényegében ismeretlen területnek számít a történettudományban. A korszakra vonatkozó szakirodalom nem tesz említést a Zöldkeresztről, vagy legfeljebb elvétve térnek ki a tevékenységükre.

A Kollega Tarsoly István által szerkesztett, *Magyarország a XX. században*⁸ című könyv II. kötetében, mely a XX. századi Magyarország népességét és társadalmát is tárgyalja, nem találhatunk említést a Zöldkereszt munkájáról, ezzel szemben az OKI-ról igen. Egy másik mű, Romsics Ignác által írt *Magyarország története a XX. században*,⁹ egy alkalommal tesz rövid említést a tevékenységről,¹⁰ ám mindössze töredékes információt szolgáltat róla. A városi és a falusi orvosi ellátás kapcsán veti fel, illetve a falusi lakosság egészségügyi ellátásában betöltött szerepükről ír.

A XX. század végén Gayer Gyuláné foglalkozott először részletesebben a mozgalommal, és publikálta *A Zöldkereszt a „produktív” szociálpolitikai koncepció része*¹¹ című tanulmányát. A Zöldkereszt működését a korabeli egészségügyi és szociálpolitikai helyzethez való kapcsolódás alapján vizsgálta, illetve a falusi közegészségügyi ellátásban a védőnők szerepét és a helyi közösségekre való hatását tárgyalja. Ahogy a tanulmány címe utal rá, a Zöldkereszt valóban a „produktív szociálpolitika” elvére épített, és a falvakat érintő szegénység okainak hosszútávú megoldását nem pedig azok tüneti kezelését tűzte ki célul. Ezek

⁸ Magyarország a XX.században II. Főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.

⁹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010

¹⁰ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010, 206

¹¹ Gayer Gyuláné: A Zöldkereszt a „produktív” szociálpolitikai koncepció része. In: Család és alkohol, Nonprofit Vállalkozásokért, Népjóléti Szférában Alapítvány, Human-Agape Alapítvány Budapest, 1991.

mellett Gayer Gyuláné kitér a korabeli társadalmi és gazdasági helyzetre is, mely fontos, hiszen a Zöldkereszt tevékenységéről és annak szükségéről egy átfogó képet kapjunk, tisztában kell lenni a korabeli jellemző viszonyokkal.

Kiss László 2004-ben megjelentette az *Egészség és politika– az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében* című tanulmányát,¹² ahogy arra a címe is utal főleg a XX. századi egészségvédelmi prevenciókról íródott. A szerző a XX. század elejétől kezdve bemutatja, hogyan formálódott az egészségügyi ellátás és ehhez kapcsolódóan milyen új intézkedések, jogszabályok születtek. A kutatás szempontjából azért fontos ez a tanulmány, mert ugyan röviden, de bemutatja az ebben az időszakban létrejövő egészségvédelmi szervezeteket, köztük a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálatot, illetve a Zöldkereszt szempontjából jelentős OKI-t is. Továbbá Kiss László szociológus a doktori disszertációját¹³ a magyar közegészségügy fejlődéséből írta, melynek szerves része volt a Zöldkereszt is.

Kocsis Piroska 2015-ben publikált, *„Esőben sárban való gyaloglás cipőjüket elkoptatta...” Száz éves a magyar védőnői szolgálat*¹⁴ tanulmánya fontos a téma szempontjából. Ebben csak egy rövid fejezet foglalkozik a Zöldkereszttel, a tevékenységükön belül is inkább csak az orvos és védőnőképző munkájukkal. *„Nem szabad egyszerre magas egészségügyi követelményekkel fellépni. Türelemmel kell közeledni és az igények ébresztésével lehet előbbre jutni.”*¹⁵ – írja tanulmányában Kocsis a Zöldkeresztes munka alapelvéről.

*A mai magyar egészségügyi közszolgálat*¹⁶ címen jelent meg egy tanulmánykötet a VII. Közigazgatási továbbképző tanfolyam előadásairól. A kötet áttekintése során felfedezhető benne két tanulmány is, melyek a Zöldkeresztről szólnak. Kontra László *A zöldkeresztes egészségvédelmi munka* és Bielek Tibor *Zöldkeresztes tej-, cukorakció és gyermekétkeztetés* című tanulmányok. Kontra László munkája a Zöldkereszt tevékenységéről szól, míg Bielek Tibor írása az általuk végzett tevékenységekről, azon belül a tej és cukor fontosságáról a

¹² Kiss László: *Egészség és politika– az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében*. In: Korall, 17.sz. Budapest, 2004.

¹³ Kiss László (2015): *A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig*. Doktori (PhD) értekezés, Kézirat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, Budapest.

¹⁴ Kocsis Piroska. *„Esőben, sárban való gyaloglás cipőjüket elkoptatta...” Száz éves a magyar védőnői szolgálat*. A hét dokumentuma, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015.12.08. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/esoben_sarban_valo_gyalogjaras_cipojuket_elkoptatta 2024.10.24.

¹⁵ Kocsis Piroska. *„Esőben, sárban való gyaloglás cipőjüket elkoptatta...” Száz éves a magyar védőnői szolgálat*. A hét dokumentuma, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015.12.08. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/esoben_sarban_valo_gyalogjaras_cipojuket_elkoptatta 2024.10.24.

¹⁶ Mártonffy Károly (szerk.): *A mai magyar egészségügyi közszolgálat*. Állami Nyomda, Budapest, 1942.

betegségek megelőzésének érdekében, illetve a Zöldkereszt által elindított gyermekétkeztetési akciókról.

Történelmi kontextus

A két világháború közötti időszak korántsem nevezhető Magyarország fénykorának. Az I. világháborút lezáró Trianoni békediktátum által Magyarország elvesztette a területének a 2/3-át és a lakosságának jelentős részét. Az 1920-as népszámlálás szerint a Trianon előtti lakosság száma 18,3 millióról 7,9 millióra csökkent.¹⁷ A születések száma évről-évre csökkent, többek között a világháborútól sújtott életkörülmények és az egészségügyi ellátás hiányosságai miatt. Az 1920-as évek elejétől kezdve folyamatos csökkenés figyelhető meg a születések számában, 1920 elején még 32-33 élveszületés jutott 1000 lakosra, 1929-30-ban ez a szám már csak 25, 1933-34-ben pedig 22.¹⁸ 10 év alatt ez a csökkenés igen drasztikus, és az érzékelhető tendencia szerint ez már nem csak a világháború okozta nehézségekre, de az új konjunktúra nehézségeinek is köszönhető. Az ország népsűrűsége átlagosan 74 fő/km volt,¹⁹ de ez a szám folyamatosan emelkedett. A városi és falusi lakosság aránya egyértelműen kimutatja, hogy a lakosság nagyobb része falvakban, vidéken élt. Az arány 1930-ban 36,2% (Budapest és vidéki városok) és 63,8% (Községek, falvak).²⁰ Közegészségügyi szempontból Európa élvonalába tartozott az ország, de ez nagyrészt az országba menekült orvosok és a területcsatolások miatt volt lehetséges. Valójában léteztek olyan falvak és községek, ahol nem volt orvos sem védőnő, míg Budapesten 382 lakosra jutott egy orvos, addig a falvakban átlagosan 2138 ember jutott 1 orvosra.²¹ Tanyákon még rosszabb volt a helyzet, itt a csecsemőhalandósság aránya továbbra is roppant magas volt, részben az orvosi ellátás hiánya miatt. Czettler Jenő²² a kor egyik szociológusa 1921-ben bejárta a Magyarországi tanyákat és rávilágított azoknak az elmaradottságára.

„Láttam tanyai gazdát, aki kocsiján párnák közt vitte haldokló feleségét az 20-25 km-nyire fekvő községbe orvoshoz.”²³

¹⁷ Magyarország a XX.században II. Főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997. 147

¹⁸ Magyarország a XX.században II. Főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997. 174

¹⁹ Magyarország a XX.században II. Főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997. 148

²⁰ Magyarország a XX.században II. Főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997. 151

²¹ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010. 206

²² Czettler Jenő 1879-ben született és 1954-ben halt meg. Közgazdász, egyetemi tanár, agrárpolitikus, továbbá a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt.

²³ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010. 206

Czettler Jenő írása tökéletes példa a Magyarországi közegészségügy helyzetére, továbbá érzékelhető belőle, hogy mekkora szükség volt annak fejlesztésére. Rávilágít a tanyák elmaradottságára közegészségügyi szempontból és írásával érzékelteti a fejlesztés szükségességét.

Trianon hatása Magyarországra

A Trianoni békediktátum hatása kiterjedt egész Magyarország lakosságára. A háború után az ország rossz állapotban volt gazdaságilag és egészségügyileg is. Azonban a területi veszteségek miatt ez a helyzet még inkább nehéz volt. A népmozgalomra vonatkozóan elmondható, hogy az elcsatolt területek miatt az élveszületés, a halálozás és a természetes szaporodás száma csak minimálisan csökkent. Az élveszületés 1000 emberre 36,1 volt a történelmi Magyarország területén, míg a Trianon utáni területen 35,2. A halálozás aránya 1000 főre 24,3 volt a korábbi területeken, míg az elcsatolás után 23,3. A természetes szaporodás volt az egyetlen népmozgalmi érték, mely csökkenés helyett növekedett, 1000 lakosra 11,8, később pedig 11,9 volt az érték.²⁴ A mezőgazdasági területvesztés jelentős volt, sőt az elcsatolt részek nagyrészt mezőgazdasági területek voltak. A szántóföld terület 24 781 127 holdról 9 568 630 holdra csökkent. Továbbá a kertek, rétek, szőlősök, legelők, erdők és nádasok is nagy mértékben csökkentek. A korábbi 56 453 446 holdnyi mezőgazdasági terület 15 868 731 holdra csökkent.²⁵ Összesen 28.1%-a maradt meg a történelmi Magyarország mezőgazdasági területeinek Trianon után. A területekben bekövetkezett változások hatására növekedett a nagybirtokok súlya a paraszti kisbirtokok rovására.²⁶ Mivel a falusi és tanyasi lakosoknak a fő megélhetését jelentette a mezőgazdaság, ezért őket érintette a leginkább a változás. Az amúgy is szegény körülmények között élő parasztok még kilátástalanabb helyzetbe kerültek. Ipar szempontjából is jelentős volt a veszteség, az ipari központok és a nyersanyagforrások nagy része a határon túl maradt, ezáltal az iparral foglalkozó társadalmi réteg, melynek tagjai volt a vidéken élők is, munka nélkül maradtak. Magyarországon nőtt a szegénység és a munkanélküliség. A falvak és tanyák lakosságára a korszakban amúgy is jellemző volt az alacsony életszínvonal és a szegénység, ennek javításához nem járultak hozzá a Trianoni békediktátum után beállt változások sem. A mélyszegény társadalmi réteg életszínvonala nehezen volt javítható ebben az időszakban. A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat

²⁴ Dr. Elek Dezső: Trianon mérlege. In: Statisztikai Szemle 4.sz. 1938. 361

²⁵ Dr. Elek Dezső: Trianon mérlege. In: Statisztikai Szemle 4.sz. 1938. 362

²⁶ Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Kalligram, Pozsony, 2009. 61

munkája az egészségügyi és gazdasági helyzet javítását próbálta lehetővé tenni. Nagy szükség volt az ő munkájukra, hiszen a városokban élő emberek száma fele annyi sem volt, mint a környező falvakban, tanyákon és községekben élőké. Fontos volt tehát, hogy a népesség azon részét is, akiknek nem adatott meg a városi élet, vagy a magasabb társadalmi rétegbe tartozás, megkapják azt a támogatást, ami által a korszakban bekövetkezett társadalmi, gazdasági és egészségügyi változásokkal meg tudjanak küzdeni és az életszínvonaluk elfogadhatóvá váljon.

Országos Közegészségügyi intézet

Rockefeller Foundation

A Rockefeller Foundation az Amerikai Egyesült Államokban a mai napig működő jótékonyági szervezet. Alapítója John Davison Rockefeller²⁷ aki korának egyik leggazdagabb embere volt. A Rockefeller Foundation nemzetközi egészségügyi intézet szerepe azért fontos a téma szempontjából, mert az általuk nyújtott anyagi támogatás segítségével épült meg az OKI Magyarországon. 1922-ben kérték fel őket a magyar helyzet felmérésére, majd az intézmény későbbi alelnöke Selskar Michael Gunn²⁸ 1923-ban Magyarországra érkezett és környezettanulmányt készített a magyar egészségügyi viszonyokról. A tanulmányt *Magyarország közegészségügye*²⁹ címen írta meg, melyből kiderült, hogy Magyarország higiénés állapota elmaradott volt más Európai országokhoz képest.³⁰ 1924-ben a magyar kormány kérvényt írt a Rockefeller Foundation-nek, melyben a támogatásukat kérte. A támogatás feltétele a felépíteni kívánt intézmény helyének biztosítása volt.³¹ Az egyszeri támogatás összege 2 700 00 dollár³² volt melyből 1925 és 1926-ban felépült az OKI.³³ Továbbá 4 éves támogatást igényeltek az intézmény fenntartására, olyan módon, hogy az első évben a

²⁷ John Davison Rockefeller 1839-ben született és 1937-ben halt meg. A Standard Oil alapítója és több alapítványt hozott létre az egészségügy fejlesztéséért.

²⁸ Selskar Michael Gunn 1883-ban született és 1944-ben halt meg. A John Davison Rockefeller által létrehozott jótékonyági alapítvány helyettes igazgatója, továbbá az alapítvány Kínában és Európában tevékenykedő küldötte volt.

²⁹ Saját fordítás. Eredeti cím: Public Health in Hungary

³⁰ Palló, Gábor: Tudomány és Civiltársadalom: a Rockefeller Foundation magyarországi tevékenysége. In: A mérnök, a természettudós és az orvos szerepe a társadalomban. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága, Budapest, 1996. 23

³¹ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, 1924. július 25., 38. napirendi pont

³² Mai árfolyamon 2 700 00 dollár az 104 876 640 Ft.

³³ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, 1924. július 25., 38. napirendi pont

költségek 80, a második évben 60, a harmadik évben 40 és a negyedik évben 20%-át állja a Rockefeller az OKI működésének.

Johan Béla

Ahhoz, hogy megfelelően átlássuk a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálatot fontos az elején kezdeni azzal az emberrel, aki elindította a működését. Johan Béla³⁴ 1889-ben született Pécsen és csak később került Budapestre. Orvos, patológus, mikrobiológus és 1935-1944-ig Magyarország államtitkára³⁵ volt, ami által a magyar egészségügy szervezése részben az ő irányítása alatt folytatódott. Johan Béla szerepe azért nagyon fontos a vizsgált téma szempontjából, mert az általa elért sikerek tették lehetővé, hogy az OKI létrejöhesse. 1921-ben Magyarországon elsőként elnyerte a Rockefeller ösztöndíjat, melynek segítségével az Amerikai Egyesült Államokban tanulhatott egy évet egy világhírű kórboncnok, Frank Burr Mallory³⁶ mellett. Ezután további 2 évet tanult több helyen Európában. Ezzel az ösztöndíj programmal jelentős szakmai fejlődést ért el, ezt a tudást Magyarországra hozta, majd ezek szellemében a magyar közegészségügy fejlesztését tűzte ki célul. 1927-ben a Rockefeller Foundation anyagi támogatásával megkezdődött az OKI működése, melynek első igazgatója Johan Béla lett. A Magyarországi egészségügy fejlesztéséhez elengedhetetlen volt, hogy létrejöjjön egy intézmény mely által összpontosulnak a közegészségügyet érintő ügyek.

A Zöldkeresztes Egészségvédelmi szolgálat

Megalakulás, kezdetek

A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat a Magyarországi falvak, tanyák egészségügyi fejlesztésének céljából jött létre az OKI által. A Zöldkereszt nem a szó szoros értelmében egy szervezet, valójában a belügyminisztérium és az OKI falvakat megsegítő mozgalmának egyfajta gyűjtőneve. Ezáltal nincs törvény vagy rendelet a szolgálat megindulásáról. A kezdetek 1927-re tehetőek, mikor az OKI megindította az első egészségügyi mintajárást Gödöllőn, melynek lényege az egészségügyi szolgáltatások egy helyen való

³⁴ Johan Béla 1889-ben született és 1983-ban halt meg. A magyar orvostudomány egyik legjelentősebb tagja.

³⁵ Magyar életrajzi lexikon IV: 1978–1991 (A–Z). Főszerk. Kenyeres Ágnes, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. 423

³⁶ Frank Burr Mallory 1862-ben született és 1941-ben halt meg. Világhírű patológus és a Harvard Egyetem professzora volt.

nyújtása volt. A továbbiakban ilyen mintajárési körzeteket alakítottak más településeken is. 1933-tól vett nagy lendületet a Zöldkereszt, miután a kormány elfogadta az egészségvédelem kiépítésének koncepcióját. Eleinte csak a 6 000 főnél kisebb lélekszámú települések egészségügyi ellátását végezte a Zöldkereszt, a Stefánia Szövetkezet³⁷ jelenléte miatt. Az egészségügyi vizsgálatokat és a prevenciós tevékenységeket községekben létesített egészségházakban végezték. Ezeknek a felépítése nagy teher lett volna az egyébként is mélyszegénységben élő lakosok számára, ezért már meglévő falusi lakóházakat alakítottak át a célnak megfelelően.

Tevékenységük

A mozgalom a falvak segítségét tűzte ki célul, mert azok elmaradottsága egészségügyi és gazdasági szinten jelentős volt. Ehhez elengedhetetlen volt a zöldkeresztes védőnők képzése, akik a Zöldkereszt által létesített egészségházakban tevékenykedtek. A falvak lakóival napi kapcsolatban álltak, főleg az anyákkal és csecsemőkkel. Továbbá a munkájukhoz sorolható a betegségek elleni küzdelem is, ilyenek lehettek például a különböző nemi betegségek és a tuberkulózis. Nagy szerepük volt továbbá az iskolás korú gyermekek egészségügyi vizsgálatában is. Az anyák és csecsemők védelmének érdekében rendszeres vizsgálatra kötelezték őket, ezzel időben kiszűrve bármilyen betegséget, igazodva a kor gyógyászati lehetőségeihez. Kiemelten fontos részlet, hogy ismeretterjesztő előadásokat is tartottak, és az orvosok által előírtakat ellenőrizték. Összességében a munkájuk volt az alapja annak, hogy a Zöldkereszt működhetett, tevékenységüket a koldulórendbeli apácák munkájához lehet hasonlítani. Hivatásként üzték a rászorulókat, rengeteg időt és energiát befektetve. Ezt alátámasztja, hogy a családalapítás szinte lehetetlen volt számukra, mivel munkaidejük egyharmadát családlátogatással töltötték,³⁸ ami egyet jelentett a folyamatos utazással a falvak és tanyák között. Egy védőnő több községet is ellátott egyszerre, sokszor az utazás pedig jármű nélkül, gyalog történt. A védőnők szerepe nem merült ki az egészségügyi feladatok ellátásában, ezek mellett a feladatuk volt felmérni egyes személyek, családok szociális helyzetét, ezzel együtt a támogatásra való rászorultság mértékét is. Ez fontos volt fontos, mert a Zöldkereszt különböző szociális támogatásokat is nyújtott. Ilyen volt a tej- és cukorakció, melynek keretei közt több tonna cukrot és tejet osztottak szét a Zöldkeresztes védőnők az arra rászoruló

³⁷ Az Országos Stefánia Szövetkezet 1915-ben alakult, fő tevékenységük az anya és csecsemővédelem

³⁸ Gayer Gyuláné: A Zöldkereszt a „produktív” szociálpolitikai koncepció része. In: Család és alkohol, Nonprofit Vállalkozásokért, Népjóléti Szférában Alapítvány, Human-Agape Alapítvány Budapest, 1991. 18

családoknak. Fontos feladatnak tartották még a gyermekek egészségi állapotának rendbetételét. Ehhez szükséges volt, hogy megfelelő tápanyaghoz juttassák őket. Ennek szellemében indították el a gyermekétkeztetést is, melynek keretei közt az arra leginkább rászoruló gyermekek kaptak napi három, vagy egy alkalommal ételt. A megfelelő egészségi állapot eléréséhez, illetve fenntartásához jó minőségű ivóvízre is szükség volt, ehhez hozzájárulva a Zöldkereszt kutakat is ásatott, melyeket „Jó ivóvíz” táblával látott el,³⁹ az ivóvíz fogyaszthatóságát jelezve. Elmondható, hogy a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat munkája igen sokrétű volt és az életszínvonal növelését hatékonyan, nem csak időleges segélyekkel akarta elérni. *„Az egészséges életnek egyik elengedhetetlen feltétele, hogy a táplálkozási, ruházkodási és lakásvizonyok biztosítsák az organizmus fejlődésének zavartalanságát, illetve teljesítőképességének épségben maradását. A gondozottak jelentékeny csoportjánál – önhibájukból, vagy önhibájukon kívül – hiányzik a lehetősége annak, hogy az egészséges élet feltételeit maguknak biztosítsák. Ennek következtében a segélyezés lehetősége – a socialis gondozás – szükségképeni kiegészítő része az egészségvédelmi munkaprogramnak.”*⁴⁰ Ezzel a mentalitással végezte a Zöldkereszt a tevékenységét, az egészségügyi ellátást kiegészítve szociális támogatással.

Fontos tisztázni, hogy kik voltak a célcsoportja az Zöldkeresztes akcióknak. A támogatás csak a falvakban és tanyákon élő embereket érintette, a városokban élő lakosok teljesen ki voltak zárva a segítségnyújtás bármilyen formájától, amit ezen szervezet nyújtott. A források alapján megállapítható, hogy a fő célcsoport a várandós és a kisgyermekes anyák voltak, illetve csecsemők és kisgyermekek. Az előbb felsoroltakon belül pedig koncentráltabb formában a mélyszegénységben élő lakosok. A támogatásokat szociális és egészségügyi vizsgálatok után kapták meg a rászorulók, ezeket a zöldkeresztes védőnők végezték. Korábbi sajtó forrásban talált információ alapján, elmondható, hogy a támogatás a cigányokat is érte. Johan Béla államtitkár és az OKI akkori igazgatója nyilatkozta a sajtónak, és egy konkrét példát⁴¹ hozott a cigányok megsegítéséről. Az eset szerint egy mélyszegénységben élő cigány család megélhetési gondokkal küzdött és a pénzbeli vagy természetbeli juttatások helyett ruhát kapott a Zöldkereszt által, ezáltal képes volt munkát vállalni és jobb életszínvonalat biztosítani magának és a családjának. Az eset jó példa arra, hogy a Zöldkeresztes Egészségvédelmi

³⁹ Kiss László: Egészség és politika– az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. In: Korall, 17.sz. Budapest, 2004. 122

⁴⁰ Johan Béla: Gyógyul a magyar falu. A m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet közleményei. 7. sz. Budapest, 1939. 69-70

⁴¹ „IGÉNYEKET TÁMASZTUNK A NÉPBEN” Johan Béla belügyi államtitkár nagy nyilatkozata az új nemzetvédelemről. Magyarország XLIV.éf. 252.sz. 1937. november 6. XLIV. éf. 252. sz. 3

Szolgálat nem a nemzetiség alapján döntött a támogatásról, sokkal inkább a rászorultság alapján. Egy másik eset szerint⁴² egészségügyi ellátást is biztosítottak, továbbá a gyermekétkeztetésből is rész jutott nekik. A forrás beszámol a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat Zsolcai cigánytelepen tartott egészségügyi vizsgálatáról, mely során 11 tífuszos cigányt szállítottak kórházba. A telep ezután 18 napon keresztül le volt zárva, a fertőzés továbbterjedésének megelőzése céljából.

1938. évi sajtó

A kutatási kérdések megválaszolására az 1938. évben megjelent sajtóanyag került felhasználásra, olyan módon, hogy a kutatási célokkal összhangban kigyűjtésre került 40 cikk a megjelent sajtóanyagok közül, melyek a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálatot említik és az azokban talált információkat összevetésre kerültek a témához kapcsolódóan felkutatott statisztikai adatokkal. Illetve a sajtó és a statisztikai adatok segítségével elemzésre került a Magyarországi falvak egészségügyi és szociális helyzete.

A cikkek egytől-egyik pozitív hangvételbe íródtak, a Zöldkereszt tevékenységét csak pozitív szavakkal illették. Negatívumok csak a gyógyszeripar részéről merültek föl, mégpedig a tápszerekkel kapcsolatban.⁴³ Mivel a támogatás része volt a tej ingyen osztása is, továbbá a cukor pozitív hatással volt a kisgyermekes anyákra is, ezáltal kevésbé volt szükség a gyógyszertárak által előállított mesterséges tápanyagra. A gyógyszeripar részéről, tehát nem feltétlenül volt örömteli a Zöldkeresztesek jelenléte. A forrás végén megemlíti azonban, hogy ennek lehet pozitív oldala is, hiszen a jobb életminőség által megnőhet a gyógyszerek iránti érdeklődés is. A pozitív hangvételű írások magyarázhatóak azzal, hogy a cikkek jelentős része politikai napilapokban jelentek meg, ebből adódóan az ország vezetése adott esetben befolyással lehetett a hírek keletkezésére. A sajtóforrások feldolgozása során egyfajta hiányérzetet kelt, hogy hova nem ér el a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat által nyújtott segítség. Egyértelmű, hogy mindenhol nem tudtak ott lenni, erről mégis említés a forrásokban. Továbbá a híreket csak leíró jelleggel közlik, hogy egyes településeken jelen van a Zöldkereszt és támogatja a rászorulókat, de pár kivétellel egyik sem említi, hogy ez hány embert érint és hogy valójában hogyan zajlik le a tevékenység. Ez hiányos, pontos adatok nélkül

⁴² 1200 borsodi gyermeket juttat ebédhez a Zöldkereszt-akció. Felsőmagyarországi Reggeli Hírlap XLVI. éf. 83. sz. 1937. április 14. 3

⁴³ Organikus szociálpolitika és a gyógyszerészet. Gyógyszerészeti Közlöny LIV. éf. 51. sz. 1938 december 17. 806

nehéz meghatározni, hogy mennyire volt sikeres a segítségnyújtás. A további vizsgálathoz a korszakra vonatkozó szociológiai és egészségügyi munkák tanulmányozása útján kerülhetne sor.

A két fő támogatási forma a tej és a cukor volt. A cikkek jelentős része szól erről a kettő élelmiszercikkéről, de fontos kérdés, hogy miért éppen ezeket választották? A cukor nem feltétlenül alapvető szükséglet, de számos jó élettani hatása van, és hiánya súlyos következményekkel járhat, főleg a csecsemők, várandós anyák esetében. A Zöldkereszt fő célcsoportja a várandós- és kisgyermekes anyák, továbbá a csecsemők és az iskolás korú gyermekek. Számukra ezen élelmiszerek szinte elengedhetetlenek, mivel a fejlődő szervezetnek alapvető szüksége van rájuk. A gyermekeknél a hiánya súlyos csontrendszeri megbetegedéseket, a szoptató anyáknál idő előtti tápszerigényt és a várandós anyák esetében koraszülést okozhat. Az egyik feldolgozott cikk például arról számolt be, hogy egy ötgyermekes családanya egyszerem kockacukrot ad gyermekeinek karácsony alkalmával.⁴⁴ Egy másik forrás letenyei kislányok cukor és tej iránti vágyát írja le egy velük készített interjú által.⁴⁵ Mi okozta ezt az óriási cukorínséget? Ugyanez a sajtóanyag részben rávilágít erre, mely szerint a cukrot magas áron adják el Magyarországon, míg az exportálására olcsón kerül sor. 1935-ös statisztika⁴⁶ alapján a cukorexport 127 000 mázsa volt és 12 pengőért értékesítették a cukor kilóját. A forrással⁴⁷ ellentétben, ami azt állítja, hogy magas ára volt a cukornak Magyarországon, valójában több mint 10 pengővel olcsóbb 1,28 pengő volt kilója. Tehát nem mondható el, hogy magasabb áron értékesítették belföldön. Inkább a gazdasági helyzet az oka ennek, hiszen a kisbirtokos parasztság és a napszámos lakosok átlagjövedelme 227-183 pengő között mozgott.⁴⁸ Ez a jövedelem a nagybirtokos és nagypolgárság réteg jövedelméhez⁴⁹ viszonyítva szinte elenyésző mennyiségű volt, megélni alig lehet belőle. Ebből adódóan nem cukorra költötték a jövedelmüket, sokkal inkább az életben maradáshoz szükséges élelmiszerekre. Ilyen volt például a kenyér meg a tészta, az egészséges életmód szempontjából nem teljesen megfelelő, de az éhség csillapítására tökéletes volt. Továbbá az export mennyisége sem volt jelentős a termeléshez képest. Az inséget továbbá a Trianon után bekövetkezett

⁴⁴ A falun alig ismerik a cukrot. Népszava 66. éf. 37.sz 1938 február 16. 4

⁴⁵ Féja Géza: „Mit szeretnék enni?” Letenyei kislányok vallomásai. Magyarország XLV. éf. 148. sz. 1938 július 5. 4

⁴⁶ Incze Miklós: Az 1929-1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Akadémia, Budapest, 1955. 195

⁴⁷ A falun alig ismerik a cukrot. Népszava 66. éf. 37.sz 1938 február 16. 4

⁴⁸ Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010 193

⁴⁹ A Magyarországi nagybirtokosok és nagypolgárok éves jövedelme 17800 pengő volt. Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010 193

gazdasági állapothoz lehet kötni, a területveszteségek miatt a 31 darab cukorgyárból mindössze 12 maradt az ország területén.⁵⁰ Ezen kívül a cukorrépa termesztő területeket is veszteség érte, szintén a Trianoni határok miatt. Ilyen gazdasági helyzet mellett nagy szükség volt egy szervezetre, ami a legnagyobb károkat elszenvedő lakosságot támogatta, ez volt a Zöldkereszt. A cukorakciót 1935-ben kezdték meg, eleinte csak 10 vagon⁵¹ cukor került szétosztásra, később 1938-ban már 40 vagonra emelkedett a mennyiség.⁵² 1935-1938-ig a cukorakcióban csak az anyák és a csecsemők részesültek, később az 1939-es évek elején terjesztették ki a várandós anyákra és a kisgyermekekre is. A kiterjesztés oka a gazdasági helyzet javulásában kereshető. Továbbá a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat tevékenységének növekedéséhez köthető, 1938-ban már 1,6 millió lakost számláló területet láttak el.⁵³

A tej volt a másik élelmiszercikk, amit a Zöldkeresztes akción keresztül juttattak el a rászorulóknak. Miért volt szükség tejre? Kerbolt László⁵⁴ szociológiai munkája⁵⁵ részben rávilágít erre a kérdésre, a falvakban a tejet fogyasztás helyett eladták, és más fontosabb élelmiszereket vettek az árából. A cukorhoz hasonlóan a tejre is nagy szüksége volt a fejlődő gyermekek szervezetének. Ahogy az manapság is köztudott a tej, pontosabban az abban található kalcium elengedhetetlen a csontok megfelelő fejlődéséhez. Hiánya az immunrendszer gyengeségét okozza. Fontos megemlíteni, hogy ebben az időszakban a falusi lakosság köztudatában nem volt elég erős a tejfogyasztás szükségessége,⁵⁶ ez az egészségügyi ellátás és tájékoztatás hiánya miatt volt. Tehát a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat egészségügyi prevenciós tevékenysége nagymértékű szükségletet mutatott. Ha a falusi lakosság nincs tisztában a szervezete tápanyagigényével, akkor nem várható el, hogy megfelelően táplálkozzanak. A szociális és egészségügyi munka legelső foka a tájékoztatás volt, enélkül minden törekvés hiábavaló lett volna. A csekély tejfogyasztás mértéke nem csak az egészségügyi tudás hiányának tudható be, a cukorhoz hasonlóan részben ezt is a gazdasági állapot és a életszínvonal alacsony minősége okozza. 1938-ban Magyarország területén 1 882 031 szarvasmarhát

⁵⁰ Szigethy-Ambrus Nikolett: A magyar cukoripar múltja és jelene – húzóágazatból import kényszer. Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány, 2023.09.07. <https://www.oeconomus.hu/oecofocus/a-magyar-cukoripar-multja-es-jelene-huzoagazatbol-import-kenyszer/> 2024.11.18.

⁵¹ 1 vagon 10 tonna, manapság már nincs használatban ez a súlymértékegység

⁵² 48 vagon ingyen cukor és 17 millió liter ingyen tej. Népujság XI. éf. 279. sz. 1

⁵³ Gayer Gyuláné: A Zöldkereszt a „produktív” szociálpolitikai koncepció része. In: Család és alkohol, Nonprofit Vállalkozásokért, Népjóléti Szférában Alapítvány, Human-Agape Alapítvány Budapest, 1991. 18

⁵⁴ Dr. Kerbolt László 1883-ban született halálozási éve ismeretlen. A Magyar Országos Orvos-szövetség közszégi és körorvosi szakosztályának elnöke volt.

⁵⁵ Kerbolt László: A beteg falu. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda r.-t. Budapest, 1934. 36

⁵⁶ A vidéki tejfogyasztás emelésére. Tejgazdasági szemle XVIII.é. 215.sz. 1938 szeptember 30. 1

tartottak számon,⁵⁷ és 101,9 liter volt a lakosság tejfogyasztása.⁵⁸ Az átlagolt érték a városi és a falvakban élő lakosság együttes fogyasztását mutatja, tehát nehéz belőle konkrét következtetést levonni, de biztosan tudható, hogy csekély mennyiség. Egy átlagos felnőtt ember napi tejszükséglete fél liter lenne, ha a számokra tekintünk kiszámítható, hogy átlagban körülbelül 3,5 deciliter tejet fogyasztottak a lakosok.⁵⁹ Ez ugyan nem jelentős különbség, de ez az érték átlagolt és Magyarország összes lakosára vonatkozik. A városokban élő nagypolgároktól kezdve a falvakban, tanyákon élő szegény paraszti rétegig. Pontos adat nem lelhető fel arra vonatkozóan, hogy hogyan oszlik meg ez az arány, de a korabeli szociológiai írásokból következtetni lehet rá. Ahogy Kerbolt László is megfogalmazta az 1934-es írásában,⁶⁰ vidéken nem fogyasztanak elegendő tejet. Továbbá Dr. Zemplényi Imre vizsgálata alapján kiderült, hogy egy megyében 3472 családból a 15%-a egyáltalán nem fogyaszt tejet,⁶¹ ez körülbelül 520 családot jelent. A vizsgált források tükrözik a tejfogyasztás emelésének szükségességét, hiszen a tejet nemcsak önmagában osztották, hanem a Zöldkereszt által létesített gyermekétkeztetés szerves része is volt. A források, melyek a gyermekétkeztetésről írnak beszámolnak a gyermekek részére biztosított reggeli és ebéd összetételéről. 1938-ban Dr. Mészáros Gábor összeállította a gyermekek részére egy étlapot,⁶² a reggeliben és az ebédben is szerepelt a tej. Ebből érzékelhető, hogy a Zöldkereszt ténylegesen célul tűzte ki a tejfogyasztás emelését, és az arra leginkább rászoruló korosztálynak juttatta azt.

Fontos kiemelni a tej- és cukorakció feltételeit, ahhoz, hogy az ingyenes élelmiszercikket megkapják az anyák, havonta egészségügyi vizsgálaton kellett részt venniük. Továbbá a csecsemőiket 2 hetente be kellett mutatni a Zöldkeresztes egészségházakban a védőnőknek.⁶³ Erre a feltételre azért volt szükség, mert a falvakban élő asszonyok nem vettek részt az egészségügyi vizsgálatokon és tanácsadásokon. Ennek az oka, a falusi lakosság egészségügyi tudásának hiánya és ezáltal nem tartották szükségesnek a vizsgálatokat. Az elv, miszerint támogatást kapnak az egészségügyi vizsgálatért cserébe, jó kezdeményezésnek bizonyult, mivel ezáltal megkezdődhetett a falvakban élő lakosság életszínvonalának növelése. Az anyák a támogatás fényében eljártak a vizsgálatokra, ezzel

⁵⁷ Magyar Statisztikai Évkönyv 1939. XLVII. éf. Szerk.: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum, Budapest, 1940. 86

⁵⁸ Magyar Néprajz. IV. Életmód. Főszerk.: Balassa Iván. Akadémia, Budapest, 1997. 493

⁵⁹ 365:101.9=3,582

⁶⁰ Kerbolt László: A beteg falu. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda r.-t. Budapest, 1934. 36

⁶¹ Szakasits Antal: Ami a tányérból kimarad. Szövetkezeti Értesítő XXX. éf. 11. sz. 1938 június 11. 1

⁶² A zöldkereszt gyermek-étlapja. Képes Családi Lapok a Kis Ujság vasárnapi melléklete 59. éf. 4. sz. 1938 január 23. 18

⁶³ Nagyszabású népegészségügyi mozgalmat bonyolít le a kormány. Budapest Hírlap LVIII. éf. 280. sz. 1938 december 10. 1

csökkentve a szifilisz előfordulását. A vizsgálatokból kiderült, hogy az anyák 2%-a szenved ettől a kórtól,⁶⁴ amit, ha időben kiszűrnek akkor gyógyítható. A szifilisz továbbá nemcsak az anyák életét veszélyeztette, hanem a csecsemőiket és a kisgyermeküket is. Elmondható tehát, hogy a szociális segélyezést összekötötték az egészségügy fejlesztésével.

A vizsgált sajtóban a megjelenés szempontjából két jelentős hónap szerepel, szeptember és december. 1938 szeptemberében hat cikk írt a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat munkájáról. A tartalmuk szerint a hat forráson belül egy csoportot alkot öt cikk. Megjelenés szerint három darab szeptember 6-án,⁶⁵ egy-egy 7-én⁶⁶ és 8-án⁶⁷ keletkezett. A tartalmuk szinte teljesen megegyezik, Imrédy Béla⁶⁸ és a magyar kormány további tagjai Kaposváron ismertették a kormány aktuális politikai terveit. Erről a beszédről 1938-ban a híradó is beszámolt. A kutatás szempontjából ezen forrásokból a társadalmi tervek jelentősek, hiszen annak szerves részét képzik az életkörülmények javítása érdekében a közegészségügyet érintő ügyek, továbbá a kormány szociális intézkedései. A cikkek újságon belül való elhelyezkedéséből következtetni tudunk a propaganda mértékére, öt cikk az újságok első oldalán jelent meg vezércikként, további kettő pedig a 3. oldalon lett közölve. Jellemzően elmondható erről a cikkcsoportról, hogy leíró jellegű tudósítások, viszont pozitív hangvételben szinte magasztosan íródtak. A kormány tervei között ismertette a szociális programját, melynek keretein belül házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat bevezetését szorgalmazta. Továbbá említést tesz a vidéki lakosság megsegítésének tervéről, a Zöldkeresztes akciók révén. A források címe utal a kormánypropagandára, egytől-egyig pozitív, társadalmat előtérbe helyező, népösszetartozást sugalló címek. A másik cikkcsoport az 1938. december hónapban megjelent Zöldkeresztre vonatkozó sajtó, szám szerint 13 darab. A tartalmát tekintve a tizenhárom forrásanyagon belül hét forrás alkot egy csoportot. Ebből a csoportból hat sajtóanyag december

⁶⁴ Nagyszabású népegészségügyi mozgalmat bonyolít le a kormány. Budapest Hírlap LVIII. éf. 280. sz. 1938 december 10. 1

⁶⁵ A kaposvári program. Jász-Nagykun-Szolnok megyei lapok 48. éf. 10. sz. 1938 szeptember 6. 1

Házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat. Magyarország XIX. éf. 200. sz. 1938 szeptember 6. 3

Harcba szállunk a népünket tizedelő betegségekkel! Új Magyarország V. éf. 200. sz. 1938 szeptember 6. 3

⁶⁶ A kaposvári program. Békésmegyei Közlöny 66.éf. 201.sz. 1938 szeptember 7. szerda, 1

⁶⁷ Szociális alkotások. Dunántúl XXVIII. éf. 202.sz. 1938 szeptember 8. 1

⁶⁸ Imrédy Béla 1891-ben született és 1956-ban halt meg. Magyar politikus, Magyarország miniszterelnöke volt 1938-1939-ig.

10-én,⁶⁹ egy pedig december 11-én keletkezett.⁷⁰ Egy 1938 december 9.-ei sajtókonferencián tett bejelentésről szólnak, melyen Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Johan Béla államtitkár bejelentik a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat által a következő évre szóló tervezetet. A bejelentést hét különböző újság is megjelentette. A hír újságon belüli elhelyezkedéséből megállapítható, hogy országszerte nagy port kavart a bejelentés, mivel a hét újságból négy az első oldalon közölte a cikket. A bejelentés tartalma a Zöldkereszt által országszerte kiosztani kívánt 148 vagon cukor és 17 millió liter tej volt, amivel a mélyszegénységben élő falusi lakosokat kívánták támogatni. Továbbá 500 kút létesítését tűzték ki célul a már meglévő 670 mellé. A források alapján elmondható, hogy a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat 1938-ban nagy áttörést ért el, már ekkor országos szintű tevékenységet továbbfejlesztette. A korábbi támogatásokhoz képest jelentős mértékű növekedést mutat az új tervezet. Mire utal a támogatás mértékének növekedése? A gazdasági helyzetben beállt változásokhoz köthető, 1938-ban, 18 évvel Trianon után az ország helyzete sokat javult. Ekkor már országszerte jelen volt a Zöldkereszt, rendszere stabil alapokon állt és a kormány támogatását élvezte. A két forráscsoport között kapcsolatot fedezhető fel. A szeptemberben bejelentésre kerül, a közegészségügyet célzó fejlesztés, a decemberi ennek a sikeres megvalósítását közlik.

Az 1938-as sajtóforrások segítségével kísérletet tettünk térképen (1) ábrázolni az évre vonatkozó Zöldkeresztes tevékenységet. A térkép nem teljes a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat fennállásának teljes tevékenysége szempontjából, mert csak az 1938-ban említett települések kerültek ábrázolásra. Jól látható ennek ellenére a települések elhelyezkedéséből, hogy a Zöldkereszt 1938-ban jelentős tevékenységet folytatott Szabolcs-Szatmár-Bereg és

⁶⁹ 148 vagon cukrot, 17 millió liter tejet kapnak ingyen a falu ínségesei. Friss Ujság 43. éf. 281. sz. 1938 december 10. 1-2

148 vagon cukrot, 17 millió liter tejet oszt szét és 500 kutat készített a kormány. Keresztes-Fischer belügyminiszter és Johan államtitkár ismertette az új alapokra fektetett, fokozott szociálpolitikai munkát. Magyarország XLV. éf. 279. sz. 1938 december 10. 5

A falu megmentése. 1938 december 10. Népszava 66. éf. 281. sz. 1-2; Az ingyencukor- és tejakció és Szatmár, mint szociális kísérleti telep. Sajtótájékoztató a belügyminisztériumban. Népszava 66. éf. 281. sz. 1938 december 10. 2

Kikapcsolják a közhatósági segélyezést a kormány szociális munkájából. Bevezetik mindenütt az ingyen tej- és cukorakciót. Orosházi Friss Ujság XXVII. éf. 280. sz. 1938 december 10. 1

Nagyszabású népegészségügyi mozgalmat bonyolít le a kormány. Budapest Hírlap LVIII. éf. 280. sz. 1938 december 10. 1

Új szociálpolitika. Budapest Hírlap LVIII. éf. 280. sz. 1938 december 10. 1

Új szociálpolitikai intézkedések a falusi lakosság megélhetésének javítására. Pesti Hírlap LX. éf. 280. sz. 1938 december 10. 6

Vármegyei közjóléti szövetkezetek a falusi nincstelenek megsegítésére. Kis Ujság 52. éf. 280. sz. 1938. december 10. 4;

⁷⁰ 48 vagon ingyen cukor és 17 millió liter ingyen tej. Népujság XI. éf. 279. sz. 1938. december 11. 1

Csongrád megyékben. Továbbá jelen voltak Somogy, Zala, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Békés, Győr és Nógrád megyékben egy-egy településen. Magyarország Dél-Alföldi területén a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat jelenléte magyarázható a Trianon utáni területcsökkenéssel. Az agrárvárosok a határon belül maradtak, viszont a mezőgazdasági területek, amik ezekhez a településekhez tartoztak a határon túlra kerültek. Ezáltal a településen élők jelentős része elvesztette a munkáját és az életszínvonala csökkent. Az Észak-keleti területen, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében is több településen tevékenykedett a Zöldkereszt, ennek oka feltételezhetően szintén Trianonhoz vezethető vissza. Az elcsatolt területekkel együtt jelentős számú központi várost is veszített Magyarország. A Felső-Magyarországi területen az iparvárosokhoz tartozó nyersanyaglelőhelyek veszttek oda, ami szintén munkanélküliséget és életszínvonalbeli csökkenést idézett elő. Összességében megállapítható a térkép alapján, hogy a Trianoni határok menti települések szenvedték a legnagyobb károkat, lakosságuk jelentős része munkanélkülivé, vagy napszámossá vált. Romlott az életszínvonal és a jövedelem. Ezek a tényezők előidézték az állapotot, ahol külső segítségre volt szükségük.

Összegzés

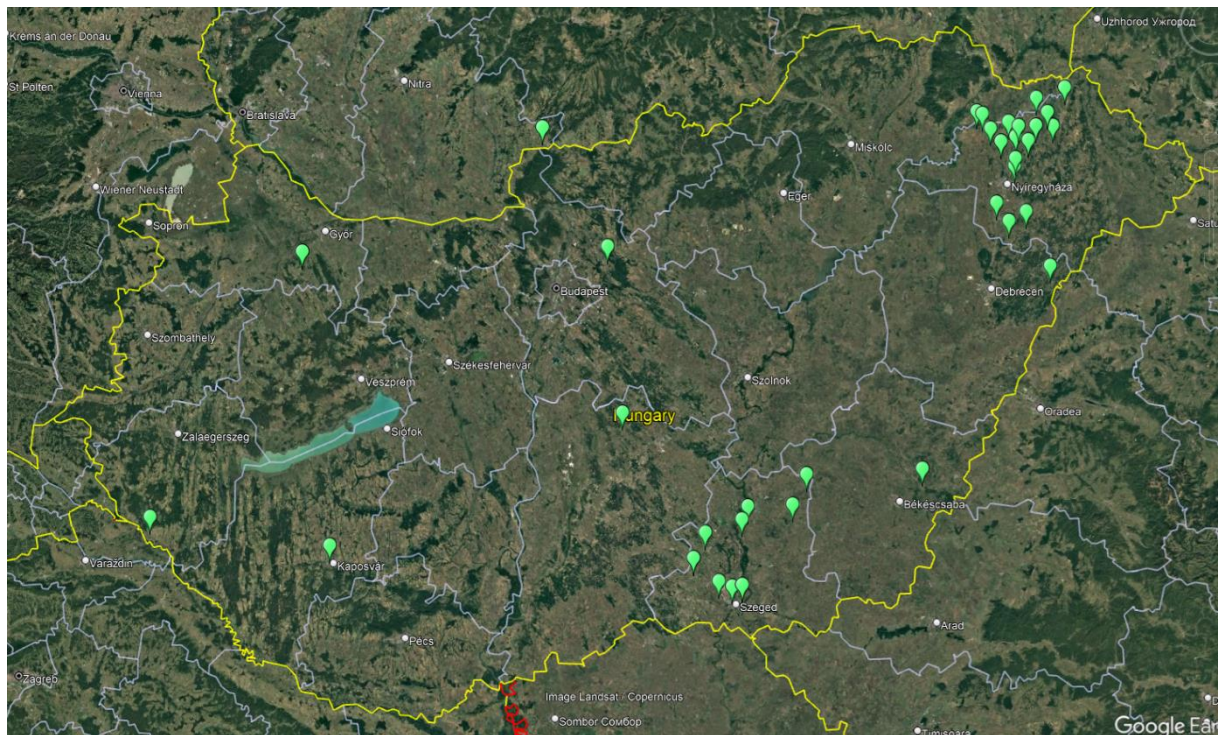
A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat a két világháború közötti Magyarország egyik legjelentősebb társadalmi és egészségügyi szervezete volt, mely az OKI alatt működött. Fő céljuk a falusi és tanyasi mélyszegény társadalmi réteg életszínvonalának tartós növelése volt. Részben a Trianoni békediktátum súlyos következményei idézték elő az állapotot, amikor szükségessé vált a falusi és tanyasi lakosságot támogató szervezet létrehozása. A szervezet különlegessége, hogy nem csak adományokkal, hanem összetett egészségügyi és szociális ellátással támogatta a rászorulókat. Egészségházakat létesítettek, ami által a falvakban és tanyákon az egészségügyi ellátás és az életszínvonal is javulást mutatott. Az egészséges életre való neveléssel és az egészségügyi prevenciókkal a szervezet elérte, hogy a lakosság felkeresse az egészségházakat. Az 1938-as évben jelentős mennyiségű tejet és cukrot osztottak szét az arra rászoruló anyáknak, csecsemőknek és kisgyermekeknek. Egészségügy szempontjából fontos volt, hogy a társadalom legfiatalabb tagjai részesüljenek ebből, hiszen ők voltak a jövő generációja. Az 1938-as sajtóban széles körű elismerést kapott a Zöldkereszt tevékenysége. Számos újság számolt be a szervezet munkájáról, ami részben a kormányzati támogatásnak és propagandának volt köszönhető. A sajtóforrások ugyanakkor arra is rámutatnak, hogy a támogatás mértéke is arányosan növekedett a gazdasági helyzet lassú javulásával. A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat munkássága példát mutat a szociális és egészségügyi problémák kezelésével hosszú távú eredményeket lehet elérni. A program nem tudta teljes mértékben felszámolni a szegénységgel járó problémákat, de jelentősen hozzájárult a falusi és tanyasi életszínvonal növeléséhez. Továbbá a jövőre tekintve stabil alapot biztosított az egészségügy országos fejlesztésében. Az 1938-as tevékenység rávilágított arra, hogy a tej és cukorellátás komoly szociális és egészségügyi segítséget nyújtott a falusi lakosoknak.

A téma több szempontból is továbbkutatható. A Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat tevékenységéről további sajtóforrások és levéltári anyagok állnak rendelkezésünkre, melyek alapján számos más szempontból is vizsgálhatóvá válhat. Egészségügyi, orvostörténeti, az OKI történelmét feldolgozó, valamint szociológiai írások alapján is kiegészíthető és továbbgondolható a Zöldkeresztes Egészségvédelmi Szolgálat tevékenysége és jelentősége a magyar egészségügy fejlődése szempontjából. Kutatásom során információt találtam bizonyos Steller Mária zöldkeresztes fővédőnőről, akinek az egészségügyi tevékenysége nagyban hozzájárult a szervezet működéséhez. A kutatás jelen állása szerint kevés információ áll rendelkezésünkre az általa végzett munkáról, ebből adódóan további kutatás szükséges ennek feldolgozása érdekében. Továbbá a Rockefeller Foundation Magyarországi tevékenysége is

vizsgálható, Selskar Michael Gunn naplója alapján, melyet utazása során írt az Európai közegészségügyi helyzetről mely a Rockefeller Foundation online forrásai között fellelhető anyag. A Rockefeller Foundation tevékenységével kapcsolatban érdekes téma lehet azt az okot vizsgálni, ami miatt Magyarországot támogatták. Ehhez további források elemzése szükséges. Összességében számos kutatási lehetőség áll fenn a témával kapcsolatban.

Melléklet

1. A Zöldkereszt Országos tevékenysége a sajtó alapján.

Bibliográfia

Szakirodalom

Bielek Tibor: A Zöldkeresztes tej,- cukorakció és gyermekétkeztetés. In: (Szerk.) Mártonffy Károly, *A mai magyar egészségügyi közszolgálat*. Állami Nyomda, Budapest, 1942. 730-736

Gayer Gyuláné: A Zöldkereszt a „produktív” szociálpolitikai koncepció része. In: Család és alkohol, Nonprofit Vállakozásokért, Népjóléti Szférában Alapítvány, Human-Agape Alapítvány Budapest, 1991. 11-38

Incze Miklós: Az 1929-1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1955. 195

Johan Béla: Gyógyul a magyar falu. A m. kir. Országos Közegészségügyi Intézet közleményei. 7. sz. Budapest, 1939. 62-70, 92-95

Kerbolt László: A beteg falu. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda r.-t. Budapest, 1934. 35-38

Kiss László (2015): A magyar közegészségügy fejlődése a közegészségügyi gondolkodás kialakulásától az állami közegészségügyi rendszer kiépítéséig. Doktori (PhD) értekezés, Kézirat, Eötvös Loránd Tudományegyetem Társadalomtudományi Kar Szociológia Doktori Iskola, Budapest.

Kiss László: Egészség és politika– az egészségügyi prevenció Magyarországon a 20. század első felében. In: Korall, 17.sz. Budapest, 2004. 107-137

Kocsis Piroska. „Esőben, sárban való gyalogjárás cipőjüket elkoptatta...” Száz éves a magyar védőnői szolgálat. A hét dokumentuma, Magyar Nemzeti Levéltár, 2015.12.08. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/esoben_sarban_valo_gyalogjaras_cipojuket_elkoptatta 2024.10.24.

Kontra László: A zöldkeresztes egészségvédelmi munka. In: (Szerk.) Mártonffy Károly, *A mai magyar egészségügyi közszolgálat*. Állami Nyomda, Budapest, 1942. 434-439

Magyar életrajzi lexikon IV: 1978–1991 (A–Z). Főszerk. Kenyeres Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. 423-424

Magyar Néprajz. IV. Életmód. Főszerk.: Balassa Iván. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. 493-496

Magyar tudóslexikon A-tól Zs-ig. Főszerk. Nagy Ferenc. Budapest: Better; MTESZ; OMIKK. 1997. 424–425

Magyarország a XX.században II. Főszerk. Kollega Tarsoly István, Babits Kiadó, Szekszárd, 1997.

Mártonffy Károly (szerk.): A mai magyar egészségügyi közszolgálat. Állami Nyomda, Budapest, 1942.

Palló, Gábor: Tudomány és Civiltársadalom: a Rockefeller Foundation magyarországi tevékenysége. In: A mérnök, a természettudós és az orvos szerepe a társadalomban. Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből. Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége Tudomány- és Technikatörténeti Bizottsága, Budapest, 1996. 23-25

Paul Weindling: Public Health and Political Stabilisation: The Rockefeller Foundation in Central and Eastern Europe between the Two World Wars. In: Minerva, Springer, New York, 1993. szeptember vol. 31, No. 3 253-267

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században, Osiris, Budapest, 2010. 141-188

Szigethy-Ambrus Nikoletta: A magyar cukoripar múltja és jelene – húzóágazatból import kényszer. Oeconomus Gazdaságkutató Alapítvány, 2023.09.07.
<https://www.oeconomus.hu/oecofocus/a-magyar-cukoripar-multja-es-jelene-huzoagazatbol-import-kenyszer/> 2024.11.18.

Tasiné Csúcs Ildikó: Johan Béla - Az orvos, aki kiépítette a modern magyar közegészségügyet. Tudástár, Goodwill, 2024-10-09. <https://goodwill.hu/johan-bela-1889-1983-az-orvos-aki-kiepitette-a-modern-magyar-kozegezssegugyet/?srsltid=AfmBOorFlcIuYnQw1X2RbsEhn1MeQiahpB7yVCfI5bHW5mHC7cT6oTzO> 2024.10.28.

Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Kalligram, Pozsony, 2009. 54-76

Forrás

„IGÉNYEKET TÁMASZTUNK A NÉPBEN" Johan Béla belügyi államtitkár nagy nyilatkozata az új nemzetvédelemről. Magyarország 1937. november 6. XLIV. éf. 252. sz. 3

1200 borsodi gyermeket juttat ebédhez a Zöldkereszt-akció. Reggeli Hírlap XLVI. éf. 83. sz. 1937. április 14. Felsőmagyarországi 3

148 vagon cukrot, 17 millió liter tejet kapnak ingyen a falu ínségesei. Friss Ujság 43. éf. 281. sz. 1938. december 10. 1-2

148 vagon cukrot, 17 millió liter tejet oszt szét és 500 kutat készített a kormány. Keresztes-Fischer belügyminiszter és Johan államtitkár ismertette az új alapokra fektetett, fokozott szociálpolitikai munkát. Magyarország XLV. éf. 279. sz. 1938. december 10. 5

18 ezer pengős adomány a Zöldkeresztnek. Friss Ujság 43. éf. 18. sz. 1938. január 23. 7

48 vagon ingyen cukor és 17 millió liter ingyen tej. Népujság XI. éf. 279. sz. 1938. december 11. 1

A falu egészségügye. Köztelek 37-38. sz. 48. éf. 1938. május 1. 404

A falu megmentése. Népszava 66. éf. 281. sz. 1938. december 10. 1-2

A falun alig ismerik a cukrot. Népszava 66. éf. 37.sz. 1938. február 16. 4

A falusi iskolai tejfogyasztás jelentősége és eredményei. Nemzeti Ujság XX. éf. 258. sz. 1938. november 13. 31

A kaposvári program. Jász-Nagykun-Szolnok megyei lapok 48. éf. 10. sz. 1938. szeptember 6. 1

A kaposvári program. Békésmegyei Közlöny 66.éf. 201.sz. 1938. szeptember 7. szerda, 1

A tehén. Ujság XIV. 180. sz.1938. augusztus 11. 11

A vidéki tejfogyasztás emelésére. Tejgazdasági szemle XVIII.éf. 1938. szeptember 30. 215-216

A Zöldkereszt ebédeltetése akciója Újfehértón. Nyírvidék Szabolcsi Hírlap VI. éf. 99. sz. 1938. május 4. 2

A zöldkereszt gyermek-étlapja. Képes Családi Lapok a Kis Ujság vasárnapi melléklete 59. éf. 4. sz. 1938. január 23. 18

A Zöldkereszt megkezdte tevékenységét Ipolyságon. Esti Ujság 3. éf. 249. sz. 1938. november 3. 9

Az ingyencukor- és tejakció és Szatmár, mint szociális kísérleti telep. Sajtótájékoztató a belügyminisztériumban. Népszava 66. éf. 281. sz. 1938. december 10. 2

Biztosítják az orvosok elhelyezkedését. Dunántúl XXVIII. éf. 276. sz. 1938. december 6. 8

Borbély Sándor dr. alispán széles fronton küzd a vármegye népének egészsége érdekében. Nyírvidék Szabolcsi Hírlap VI. éf. 99. sz. 1938. május 4. 2

Csatár István: A zöldkeresztmozgalom első tíz éve Esti Ujság 3. éf. 13. sz. 1938. január 18. 7

Csikvári Antal (szerk.): Vármegyei Szociográfiák – Csongrád Vármegye. Merkantil Nyomda, Budapest, 1938. 104-107

Dr. Elek Dezső: Trianon mérlege. In: Statisztikai Szemle 4.sz. 1938. 358-367

Féja Géza: „Mit szeretnék enni?” Letenyei kislányok vallomásai. Magyarország XLV. éf. 148. sz. 1938. július 5. 4

Gogl Lajos (közlétevő): A Gyulai Róm. Kat. gimnázium évkönyve. V. Különféle jelentések. „Dürer” Nyomda és Lapkiadóvállalat, Gyula, 1938-39. 23-27

Harcbaszállunk a népünket tizedelő betegségekkel! Uj Magyarország V. éf. 200. sz. 1938. szeptember 6. 3

Házasság előtti kötelező orvosi vizsgálat. Magyarország XIX. éf. 200. sz. 1938. szeptember 6. 3

Hirek. Kánya Kálmán ünneplése. Kis Ujság 52. éf. 37. sz. 1938. február 16. 5

Ingyen cukrot kapnak a baranyai anyák és csecsemők. Dunántúl XXVIII. éf. 157. sz. 1938. július 15. 7

Kerekegyháza nagy kérése Kecskeméthez: Kapcsolják be a villanyhálózatba kecskeméti a községet! Riport Kerekegyháza gondjairól, terveiről és örömről. Kecskeméti Közlöny XX. éf. 297. sz. 1938. december 31. 2

Keresztes-Fischer belügyminiszter nagy beszéde a falu megsegítéséről. A képviselőház megszavazta a belügyi tárca költségvetését. Kis Ujság 52. éf. 130. sz. 1938. június 11. 3

Kikapcsolják a közhatósági segélyezést a kormány szociális munkájából. Bevezetik mindenütt az ingyen tej- és cukorakciót. Orosházi Friss Ujság XXVII. éf. 280. sz. 1938. december 10. 1

Kunszentmiklós. Uj Magyarság V. éf. 291. sz. 1938. december 23. 10

Lakatos Vince: A Beteg tanya. Nemzeti Ujság XX. éf. 187. sz. 1938. augusztus 20. 15

Magyar Országos Tudósító/1929-1944 HU_MNL_OL_K_612_a_190_1938_10_13

Magyar Statisztikai Évkönyv 1939. XLVII. éf. Szerk.: A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum, Budapest, 1940. 86, 117

Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_OL_K_428_a_415_1938_04_02

Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_OL_K_428_a_419_1938_06_07

Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_OL_K_428_a_429_1938_11_01

Magyar Távirati Iroda/Napi hírek/1920-1944 HU_MNL_terjeOL_K_428_a_432_1938_12_30

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, 1924. július 25., 35. napirendi pont

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek 1867–1944, 1924. július 25., 38. napirendi pont

Nagyszabású népegészségügyi mozgalmat bonyolít le a kormány. Hírlap LVIII. éf. 280. sz. 1938. december 10. Budapest 1

November elsején új szociális akció kezdődik Baranyában. Dunántúl XXVIII. éf. 243. sz. 1938. október 27. 2

Nyűg Vince: A gyógyszerészet jövője és a jövő gyógyszerészete. Gyógyszerészek Lapja XXXIII. éf. 20. sz. 1938. október 15. 2-9

Organikus szociálpolitika és a gyógyszerészet. Gyógyszerészi Közlöny LIV. éf. 51. sz. 1938. december 17. 805-806

Országos vásárok. Nemzeti Ujság XX. éf. 293. sz. 1938. december 25. 23

Szakasits Antal: Ami a tányérből kimarad. Szövetkezeti Értesítő XXX. éf. 11. sz. 1938. június 11. 1-2

Szociális alkotások. Dunántúl XXVIII. éf. 202.sz. 1938. szeptember 8. 1

Új szociálpolitika. Budapest Hírlap LVIII. éf. 280. sz. 1938. december 10. 1

Új szociálpolitikai intézkedések a falusi lakosság megélhetésének javítására. Pesti Hírlap LX. éf. 280. sz. 1938. december 10. 6

Vacsora: spenótfőzelék tükörtojással. Akinek nem elég, háromszor is kérhet belőle. Száztíz dobozi gyermek a Zöldkereszt ebédeltetési akcióján. Békésmegyei Közlöny 66. éf. 128. sz. 1938. június 9. 2

Vármegyei közjóléti szövetkezetek a falusi nincstelenek megsegítésére. Kis Ujság 52. éf. 280. sz. 1938. december 10. 4

Vitéz Keresztes-Fischer Ferenc felszólalása után a Ház elfogadta a belügyi költségvetést. Uj Magyarország V. éf. 130. sz. 1938. június 11. 3-4